

OSMANLI SİYASİ REJİMİNİ ŞEKİLLENDİREN BİR OLGU OLARAK PATRİMONYALİZM

Seyfettin ASLAN^(*)

Özet: Patrimonyalizm, babanın ailedeki otoritesinin geniş toplumsal katmanlara uyarlanmış tarzıdır. Bu sistemde hükümdar yasama, yürütme ve yargı gücünü elinde tutar. Hükümdar devleti patrimonyal bürokrasi aracılığıyla yönetir. Çalışma, Osmanlı devletinin siyasi iktidar yapısının kul sisteminin iyi işlediği süre boyunca patrimonyal bir karakter taşıdığı ile ilgilidir. Patrimonyal yönetim, toplumla organik bağları olmayan kullar tarafından desteklenen bir rejimdir.

Abstract: Patrimonialism is the style of adaptation of role of father in the family to the mass. In this system legislation, executive and adjudicatory powers are in the hands of sovereign. Sovereign governs state by patrimonialistic bureaucracy. This study is related with the political structure of Ottoman state was patrimonialistic character during processing of slavery system well. Slaves, who have not organic relations with society, were basis of patrimonialistic regime.

I. Giriş

Geleneksel toplumlarda görülen ve nitelik açısından yönetici erkek ile yönettiği ev halkı arasındaki iktidar-itaat ilişkisinin geniş toplumsal kesimlerin idare edilmesinde kullanılmasıyla ortaya çıkan yönetim tarzı olan patrimonyalizmde bütün iktidar hükümdarın elinde toplanmıştır. Bu gibi toplumlarda kitleler, yani tebaa şefe sadakatle itaat etmek zorunda iken şef de tebaasını ayırım gözetmeksizin korumak durumundadır. Bu sistemde yasama, yürütme ve yargı gücü hükümdarın inisiyatifindedir.

Meşruiyetin hükümdar tarafından sağlandığı patrimonyalizmde hükümdar; iktidarını geleceklere kendine bağlı bir “patrimonyal bürokrat” sınıf aracılığıyla sürdürür. Osmanlı Devletinde bu sınıfı “askeri”ler temsil etmektedir. Bu sınıf da askeri bürokrasi ve din bürokrasisi olmak üzere iki zümreden meydana gelir.

Merkezin patrimonyal karakterini kul zihniyetine göre yetiştirilen Yeniçeriler temsil ederken merkezden taşraya gönderilen üst düzey görevliler de patrimonyal yapının taşraya hakim olmasını sağlarlar. Taşraya gönderilen görevlilerin bağlılıkları, sarayda düşünce yapılarının şekillendirilmesi, kul statüsü ve atamalarının dönüşümlü yapılması usulü ile korunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısı hakkında literatürde bir uzlaşma söz konusu değildir. Osmanlı rejiminin teokrasi, yarı teokrasi olduğunu söyleyenler olduğu gibi, rejimi laik sisteme yakın bulanlar da vardır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin bir Doğu despotluğu veya patrimonyalizm

^(*) Dr. İçişleri Bakanlığı, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

olduğunu ifade edenler kadar feodal özelliklerinin ağır bastığını söyleyenler de vardır. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik yapısı gözönüne alındığında bu yönetim tiplerinden patrimonyalizme benzerliğinin belli bir dönem (özellikle tımar ve kul sisteminin iyi işlediği süreç) için daha fazla olduğu söylenebilir.

II. Patrimonyalizm

Geleneksel bir çok imparatorlukta olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de patrimonyal yönetim biçiminin özelliklerini görmek mümkündür. Bu rejim, Osmanlı devletinde özellikle kul ve tımar sistemi sayesinde işleyebilmiş ve bu sistemlerin dejenere olmasına paralel olarak gücünü kaybetmiştir.

Patrimonyal otorite, aile şefinin ev topluluğu üzerindeki geleneksel kurallara bağlı, üstün ve özel bir hakkı sayılan patriyarkal otoritesinin, mal varlığının artması, otorite alanının genişlemesiyle birlikte belirli bir yönetim örgütüne ve düzenli askeri birliklere gereksinim duyması sonucu ortaya çıkar (Bozkurt-Ergun, 1998:201).

Patrimonyalizm, geleneksel toplumlarda görülen ve yönetici erkek ile yönettiği ev halkı arasındaki iktidar-itaat ilişkisinin nitelik olarak değiştirilmeden geniş toplumsal kesimlerin yönetilmesi amacıyla kullanılmasına yarayan bir yönetim tarzıdır. Bu sistemde bütün iktidar kullanım biçimleri yönetici şefin inisiyatifindedir. Tebaa şefe sadakatle itaat eder, şef de tebaasını ayırım gözetmeksizin korur. Yasama, yürütme ve yargı erkleri şefte toplanmıştır (Demir-Acar, 1997:181-182.).

Heper patrimonyal devletin oluşumunu şöyle açıklamaktadır: "*Liderin mal varlığının artması ve topraklarının genişlemesi ile birlikte, önce ev topluluğu üyelerinden yönetim konularında yararlanma zorunluluğu belirir; daha sonra bölgesel ve merkezi idare örgütleri kurulur. Böylece patrimonyal devlet doğmuş olur.*" (Heper, 1977: 35-36).

Weber'in sıraladığı üç otorite tipinden biri olan geleneksel otoritenin bir altı tipi olan Patrimonyal otoritede şef, otoritesini etkili bir biçimde kullanabilmek amacıyla meslek loncaları, tüccar birlikleri, tımarlar gibi örgütleri kurar. Bu şekilde toprağa ya da meslek birliklerine bağlı olan uyruklar yaptıkları hizmetler ve vergiler açısından birliklere, birliklerde patrimonyal şefe karşı sorumludurlar (Bozkurt-Ergun, 1998:201-202).

Patrimonyalizmin, mevcut idari sistemler arasında Osmanlı Devleti'nin yapısı da göz önüne alındığında ona en yakın duran bir idari sistem olduğu söylenebilir. Tamamen hükümdarın iktidarını sürdürmesi yönünde yetiştirilen kimselerden oluşan kul sistemi ve başka iktidar unsurlarının oluşmasını engellemek için siyasi ve ekonomik yapıyı kontrol altında tutma yönündeki çaba patrimonyalizmi Osmanlı Devleti'ndeki yapıya yaklaştıran niteliklerdir. Nitekim, Berkes Osmanlı rejiminin Geleneksellik, Kanun-u Kadim ve Patrimonyalizm olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu ifade etmektedir (Berkes, 1978:29).

Büyük imparatorlukların çoğu, modern zamanların başlangıcına kadar ve ondan sonra da güçlü patrimonyal karakterlerini devam ettirmişlerdir (Weber, 1978:1013.). Bu anlamda modern zamanlara kadar varlığını devam ettirmiş olan Osmanlı Devletinin de patrimonyal özelliklerin bir çoğunu bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Findley, “*Ortadoğu’da otoriteyi kabul ettirmenin en eski yollarından biri, toplumsal ya da siyasal düzeni, olabildiğince geniş bir aileye benzetmek olmuştur. Bu düzende toplumun her üyesi aile reisine bağımlıdır. Başında padişahın bulunduğu ve asıl hanedan dışındaki herkesin onun “kulu” ya da “raiyyet” i olduğu hane halkı modeline dayalı Osmanlı devlet kuramı, bu modelin doruğa çıkarılmış biçimini ifade etmektedir*” (Findley, 1996:43) şeklindeki düşüncesiyle Osmanlı devletinin patrimonyal özelliklerine vurgu yapmaktadır.

III. Patrimonyal Yapının Özellikleri

Meşruiyeti hükümdarın temsil ettiği patrimonyal yönetimlerde, hükümdar; otoritesini ülke düzeyine dağılmış, oldukça özerk feodal (İnalçık, 2000:461) bir sınıf yoluyla değil, gelecekleri kendine bağlı bir “patrimonyal bürokrat” sınıf aracılığıyla sağlar. Bu sınıfın Osmanlı Devleti’nde iki kolu vardır: Biri “silahlı” güçlerden, diğeri “sivil” memurlardan oluşur. Bunlara devlet emrinde oldukları söylenebilecek “din adamları” da eklenebilir (Erdem, 2000:161). Patrimonyalizmde, özel ve resmi bürokratik alan ayrımı yoktur. Siyasal alan için de bu geçerlidir (Weber, 1978:1021). Feodal yapılar yerine mülk devlet anlayışının uygulanmasının patrimonyal sistemi pekiştirdiği söylenebilir.

Patrimonyal hakimiyet sisteminin en önemli kurumlarından birinin, devlet tarafından ortadan kaldırılana kadar masrafları hazine tarafından karşılanan ve sürekli silah altında bulunan piyadelerden oluşan yeniçeri ordusu olduğu söylenebilir. Padişahın özel ordusu olarak iş gören ve savaşlarda padişahın yanında yer alan bu kurum imparatorluk tebaasından bağımsız bir niteliğe sahiptir (Weber, 1978:1015-1017; Barkey, 1999:34). Kullardan oluşan bu elitlerin başlıca özelliği, özerklikten tamamen yoksun olmalarıdır. Padişaha gerekli askeri ve idari araçları (merkezi bir yeniçeri ordusu, diğer merkezi birlikler, tüm bürokratik görevliler ile divan-ı hümayun’un üyeleri) sağlayan kul sistemi, aynı zamanda bağımsız siyasi eylemleri de önlemiştir. Devletin oluşturduğu kul sisteminin nitelikleri, yönetici sınıfın, devletin dışında özerk bir kimlik ve kurumsallık geliştirebilmesini olanaksızlaştırmıştır.

Patrimonyalizmde devletin yapısı, padişahın kişisel siyaset anlayışı ve yönetimine dayanmaktadır. Kuvvetler ayrılığı yoktur, bütün güçler padişahın kişiliğinde toplanmıştır (Heper, 1977:59).

Patrimonyalizm, otoritesini uygulamak için memurlara ihtiyacı olan bir kişinin hakimiyetidir. Patrimonyal bir hükümdar, bir ölçüde tebaasının olumlu iradesine bağlıdır. Patrimonyalizm, imtiyazlı statü gruplarına karşı kitlelere hitap eder; savaşçı-kahraman değil, “iyi kral”, “halkının babası” geçerli olan

idealdir. Bu görünümün altında yatan sebep, patrimonyal bir yöneticinin, yardımsever, başkalarının derdiyle ilgilenen ve tebaasının refahını düşünen biri olduğu kurgusunu oluşturmak zorunda olmasıydı; bu siyasal kurgu, yöneticinin iyi kalplilik planlarının sürekli olarak açgözlü hizmetçiler ve tamahkâr soylular tarafından amacından saptırıldığını göstermeye çalışmaktadır (Turner, 1997:147-150). Böylece hanedanın tartışılmazlığına da ortam hazırlamış olan bu durum yapılan yolsuzluklar, zulümler padişaha rağmen yapıldığı sanısını uyandırmakta ve bu da hanedanın konumunu zedeleyecek faktörleri bertaraf etmekteydi.

Osmanlı imparatorluğu uçbeyliğinden imparatorluğa geçerken İslam, Türk ve Bizans devlet geleneklerinden etkilenerek oluşmuştu. Gelişkin bir devlet mekanizmasını gerektiren sistem, Weber'gil terminoloji içinde bir "patrimonial officialdom" (kalıtsal kamu görevi) olarak kurulmuştu (Tekeli-İlkin, 1993:5).

Patrimonyal merkezin üst düzey görevlileri olarak taşradaki görevliler padişah için önemli olmuştur. Görevlilerin sadakatleri, sarayda düşünce yapılarının şekillendirilmesi, kul statüsü, atamalarının dönüşümlü yapılması usulü ve devlet aygıtına mensubiyetleri sayesinde sağlanmıştır (Barkey, 1999:80). Yerel bağlantılar kurup toplumla bütünleşirler korkusuyla hükümet temsilcilerinin taşrada bir mevkiyi çok uzun süre işgal etmesine izin vermemek, Osmanlı patrimonyal sisteminde bir tür 'anayasal' ilke (Barkey, 1999:109) olarak öngörülmüştür. Bu anlamda, tımarlı sipahilerin yerlerinin üç yılda bir değiştirildiğini söylemek de fayda vardır.

Weber'e göre, hükümdar, patrimonyal hakimiyetin temelini, kendi hane halkı üzerindeki otoritesinden almakta ve emirlerinin meşruluğunu kişisel itaatle sağlamaktaydı. Onun gücünü sınırlayanın gelenekle kutsanmış, belirlenmiş normlar (Weber, 1978:1006; Weber, 1993:83.; İnalçık, 2000:454-455; Bozkurt-Ergun, 1998:202) olduğu belirtilmektedir.

Patrimonyalizmde idareciler, doğrudan doğruya krala, sultana ya da şefe (siyasi sistem) bağımlı olarak işlev görürlerken feodalizmde, bu bağımlılığın ölçüsü azalmakta ve idare siyasi sistem karşısında nisbeten otonomi kazanmaktadır (Dursun, 1989: 51). Heper de Türk kamu bürokrasisinin bürokratik yönetim geleneğinin Osmanlı patrimonyal geleneğinin devamı olduğunu, bir sisteme feodal diyebilmek için aristokratların siyasal yönetim hakkına ve toprağa sınırsız olarak tasarruf edebilmeleri gerektiğini ve yalnızca siyasal etkinliğin yeterli olmadığını dolayısıyla Osmanlı toplum yapısının bugünkü toplumda da aksini bulan patrimonyal özelliklere sahip olduğunu (Heper, 1977:58) ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar rejimin patrimonyal yönünün ağır bastığı bu tarihten sonra da feodal özelliklerin ortaya çıktığı söylenebilir.

Patrimonyal iktidarın asıl dayanağı, kölelerden, sömürgelerden veya mümkün olduğunca tebaayla mücadelede üyelerinin kendi çıkarını gözetmek amacıyla oluşturulmuş ücretli muhafızlardan ve ordulardan oluşan bir görevliler

topluluğuydu (Turner, 1997:149-150). Osmanlı Devleti'ndeki kul sisteminin bu yapıya benzediği söylenebilir. Toplumla herhangi bir organik bağı olmayan kişilerden oluşan yeniçeri ordusu hükümdarın patrimonyal özelliğine vurgu yapmaktaydı.

Patrimonyal yönetici, bağımsız ekonomik ve sosyal güçlerden hoşlanmadığı (Weber, 1978:1102) için Mardin'in deyişiyle, patrimonyal yönetim, herhangi bir kümelenmeye göz yumduğu anda kolayca yara alabileceği ihtimaline karşı, çabalarını topluluk üstündeki denetimi arttırmaya yoğunlaştırmakta ve rejimin parolasının, sosyal hareketleri denetim altında tutmak, sosyal kümelenmeleri izlemek ve topluluğa sürekli olarak "düzen vermeye çalışmak" olmaktadır. Bu amaçla Osmanlı Devletinin, toplum içindeki grupları tasnif ettiğini, her birine kendi biçtiği bir "rol" tanıdığını, bu topluluğun önderlerini topluluğun hareketleri açısından kendine karşı sorumlu tuttuğunu ve grupları ve kişileri kendine göre çizdiği bir toplumsal "yapı" planına yerleştirdiğini (Mardin, 1995:209) ifade etmektedir. Bu sınıf aracılığıyla hükümdar, sosyal hareketlenmeleri denetleyen, yönetilenlere devamlı düzen vermeye çalışan biri haline gelmiş olur ve siyasal iktidar, almaşık tüm iktidar kaynaklarını denetlemede ve gücünü yürütmede sembolleri de (devlet baba imajı, bayrak, dini semboller vs.) çok iyi kullanır (Çaylak, 1998:64; Erdem, 2000:161-162). Dolayısıyla bu yapının doğal sonucunun otokrasi ve mutlakiyetçilik (Gencer, 2000:116) olduğu söylenebilir. Bu anlamda Osmanlı toplumunda askeri ve reaya arasında aracı kurumlar yani sivil toplum örgütlerinin yokluğu (Turner, 1997:229) patrimonyal sistemin bu ara kurumlara izin vermemesiyle açıklanabilir.

Osmanlı Devleti'nde yönetimin toplumsal ve ekonomik hareketleri ve kümelenmeleri çok sıkı bir şekilde denetlemesi ve onlara istediği şekilde yön vermesi sivil toplum örgütlerinin olmadığını veya olsalar bile yönetimin politikalarına müdahale edemeyecek kadar zayıf olduklarını göstermektedir. Osmanlı imparatorluğunda, toplumda kişinin yerini padişahın iradesine bağlayan "berat" kurumu da, patrimonyal anlamda toplumu denetlemenin bir başka tezahürüdür (Heper, 1973:88). Berat yenileme diğer kamu hizmetlerinde de söz konusuydu. Devlet bu işlemlerden ek bir gelir sağlamakla birlikte hem bir kadro yoklaması yapıyor, hem de görevlilere bir devlet memuru oldukları hatırlatılarak bürokrasinin ve tımarlı sipahilerin imtiyazlı sosyal sınıf oluşturmalarının önüne geçmiş oluyordu (Tabakoğlu, 2000:338). Patrimonyal yönetici, askeri personelin bağımsızlığını, fakat aynı zamanda soyluların ve tüccarların da bağımsızlığını asgaride tutmak zorundaydı (Turner, 1997:150). Böylelikle patrimonyalizm, sadece siyasal iktidarı belirlemiş olmakla kalmayıp etkisini ekonomik alanda da göstermiş olmakta yani devletin ekonomik yapısı, siyasal yapı tarafından biçimlendirilmiş olmaktadır.

Patrimonyal yapının, Osmanlı tarihi boyunca aynı karakterde kalmış olduğu söylenemez. Söz konusu yapının, kul sisteminin tam anlamıyla uygulandığı Fatih döneminden Kanuni'nin son dönemlerine kadar etkili olduğu

söylenbilir. Öte yandan Osmanlı tarihinde, her devirde siyasi iktidardan pay almak için mücadele eden ve patrimonyal yapıya uymayan ve bu yapı için tehlike arz eden siyasi unsurların var olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Osmanlı resmi ideolojisindeki hakimiyet ve iktidar kavramları; hakimiyetin ve iktidarın Allah tarafından Osmanlı padişahına verilmiş olduğu, yani Allah tarafından teyid edilmiş kutsal iktidar anlayışı ve bu hakimiyet ve iktidarın padişahın mensup olduğu hanedanın şahsi malı olduğu, yani “aile malı (patrimonyal) mülk” anlayışı olduğu (Ocak, 1998:89; Findley, 1990:869) dile getirilmektedir.

Osmanlı rejiminin gelenekselliği, nizam-ı alem ve kanun u kadim [daha önceden konulmuş kimin koyduğunu asla göstermeye gerek duyulmayan, devletin/düzenin meşruluğunun temeli olan bir ilke olarak, rejimi siyasal açıdan ayakta tutmaya yarar], padişahın yeryüzüne düzeni sağlamak için görevlendirilmesi, padişahlık makamının bir mülk gibi intikal etmesi ve buna karşı çıkmamanın asla söz konusu olmaması, şeriat’ten bağımsız karar verme mekanizması olan örfi hukukun gelişmiş olması, devlet ile uyruklar arasında yer alacak her türden siyasal-iktisadi güce izin verilmemesi, patrimonyal siyasal yapının varlığının işareti olarak (Berkes, 1978:29-30) görülmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nin iktisadi hayata müdahaleciliği, taşrada her türden feodal hakları kaldırarak, tarımsal üreticinin (reaya), sipahi, ayan ve eşraf gibi ara mercilerce sömürülmesinin önüne geçmesi, keyfi vergilendirmekten kaçınması, şehirlerde muhtariyete sahip toplulukların kuruluşuna izin vermemesi, tüccar tekellerine karşı esnaf zanaatkar loncalarını desteklemesi, İslam kamu hukukunda hükümdara yüklenen “hisbe” vecibesini yerine getirmesi ve Orta Asya Türk geleneklerinden gelen, hakanın, tebaanın “babası” olduğu yolundaki felsefeyi yeterince işlemesi gibi etkenler de (Çaylak, 1998:67-69) patrimonyal yapının özellikleri olarak sayılabilir.

IV. Patrimonyal Yapının Çözülmesi

Yöneticiye mutlak bir güç sağlayan patrimonyalizmin çelişkisi şuydu: *“Bir yönetici paralı askerlerine veya köle ordusuna ne kadar çok dayanmak zorundaysa, kitleleri zaptetmek için onların gücüne o kadar bağımlı hale gelmektedir. Böylece fazla zaman geçmeden, paralı askerler, yöneticilerinden tımarlar, zeameiler ve başka faydalar elde edebilmekteydiler; bunun sonucu ise, yöneticinin tebaasından daha fazla vergi almaya zorlanmasıydı. Görevlilerin taleplerini karşılamak için, bir patrimonyal yönetici, kendisi ‘halkının babası’ olarak sunmayı sürdürürken, köylüyü artan bir şekilde yoksullaştırmak zorunda kalıyordu”* (Turner, 1997:150). Ordu başarılı olduğu sürece, bu askeri finans sistemi siyasi hakimiyet için yeterli oluyordu, çünkü fetihler ganimet, özellikle de köle ve toprak sağlıyordu. Ne zaman patrimonyal bir yöneticinin askerleri bozguna uğratılırsa, bu bozguna uğratılan askerler; yöneticinin, ücretlerini ödeyememesi nedeniyle, siyasal bir tehdide dönüşüyorlardı (Turner, 1997:217). Zaferler çağında patrimonyal yapının temel bir rüknü olarak önemli başarıların

elde edilmesine büyük payı olan kul sistemi, büyük miktarda ganimet ve toprak elde edilen bu çağın sona ermesiyle birlikte içe yönelen tehlikeli bir silaha dönüşmüş ve imparatorluk kendi kendini kemirmeye ve yoketmeye başlamıştır.

Patrimonyal şefin otoritesini sürdürebilmesi, toprak sahipleri ile tımarlardan yararlanma hakkı tanıdığı memurlarını denetim altında tutabilmesine bağlıdır. Bu denetimi elden kaçırarak olursa, patrimonyal otorite feodal otoriteye dönüşür (Bozkurt-Ergun, 1998:202). Nitekim 18. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde çeşitli sebeplerden dolayı hükümdar patrimonyal otoritesini kaybetmeye başlamış ve imparatorluk hızla bir feodal yapılanma sürecine girmiştir.

Patrimonyal sistemin çözülmeye başlamasının altında yatan sebepler, 17. yüzyılın askeri ve teknolojik şartlarının dayatmasıyla patrimonyal yapıya büyük destek veren mülk devlet anlayışının yani tımar sisteminin terk edilmeye başlanması ve ateşli silahlara sahip piyadelerin öneminin artmasıyla birlikte devşirme usulünün yani kul sisteminin esnekleştirilmesi olarak görülebilir. Patrimonyal sisteminin temel unsurlarını teşkil eden tımar ve kul sisteminin değişmesi, patrimonyal yapıyı temsil eden padişahın da siyasi iktidar üzerindeki etkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim Rifat Ali Abou-el-Haj, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahlarının ülkeyi yönetmediklerini sadece tahtta kaldıklarını (El-Haj, 1991:24) belirtmektedir.

V. Sonuç

Her yönetim gibi, Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısının da kendine özgü özelliklerinin olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte onu en iyi açıklayanın Patrimonyalizm olduğu ileri sürülebilir. Söz konusu siyasi yapının temelinde Osmanlı rejimini diğerlerinden farklı kılan kul ve tımar sistemi bulunmaktadır. Kendinden önce kurulan diğer geleneksel imparatorlukların bir çoğunda görülen kul ve tımar sistemini, Osmanlılar geliştirmiş ve bu sayede uzun süreli bir imparatorluk kurmayı başarmışlardır.

Babanın ailedeki otoritesinin bütün toplumsal katmanlara uygulanmasından ibaret olan Patrimonyal yönetim büyük ölçüde kul sistemi sayesinde işlerlik kazanmıştır. Kısaca devşirme sistemiyle küçük yaşlarda toplanan çocuklara Osmanlı adabı verilmesi ve hükümdara mutlak itaatin şart koşulması ile ortaya çıkan kul sistemi, hükümdara patrimonyal rejimi kurmada ve devam ettirmede önemli bir destek sağlamıştır. Toplumla organik bağı olmayan kişilerden oluşan kul sistemi sayesinde hükümdarın siyasi iktidarı, herhangi bir feodal etken tarafından sınırlanmadığı için çok yüksek düzeydeydi.

Osmanlı devleti patrimonyal yönetim sayesinde toplumun özerk bir şekilde varolmasını mümkün kılan orta düzey yapıları devre dışı bırakmış ve mesleki dini ya da etnik pek çok grubu kendi alanıyla bütünleştirebilme fırsatına sahip olmuştur.

Patrimonyalizm yapısı gereği siyasi iktidarı biçimlendirmekle kalmaz ekonomik alanı da denetim altında tutar ve bunlara düzen vermeye çalışır. Patrimonyal irade, bütün toplumsal güç odaklarını kontrol ederken ekonomik alanda servet birikimi sayesinde siyasi güce dönüşebilecek etkenleri de bir takım iktisat politikalarıyla bertaraf etme yoluna girmiştir.

Patrimonyal yapının Osmanlı devletinde her devirde aynı etkinlikle uygulanmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yapı sonuçta kul sistemine dayandığından sistemin etkin olmasına paralel olarak varlığını devam ettirmiştir. Öte yandan yapının tümüyle ortadan kalktığını söylemek de mümkün değildir. Yaklaşık 500 yıllık bir geçmişi olan kul zihniyetinin toplumun hafızasından silinmesinin kısa bir sürede gerçekleşeceği düşünülemez. Günümüzde hala Batı standartlarında bir demokrasiye geçemeyişimiz bu sürecin devam ettiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Barkey, Karen. (1999), *Eşkiyalar ve Devlet*, (Çev.: Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Berkes, Niyazi. (1978), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul.
- Bozkurt Ömer , Turgay Ergun. (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE, Ankara.
- Çaylak, Adem. (1998), *Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen*, Vadi Yay., Ankara.
- Demir, Ömer, Mustafa Acar. (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. Baskı, Vadi Yay., Ankara.
- Dursun, Davut. (1989), *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yay., İstanbul.
- El-Haj, Rıfat Ali Abou. (1991), *Formation Of Modern State*, State University Of New York Press, USA.
- Erdem, Hüseyin Subhi. (2000), “Modernite Karşısında Osmanlı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.:33, Yıl:6.
- Findley, Carter Vaughn. (1990), “Decision Making İn The Ottoman Empire”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, T.T.K. Yay., Ankara.
- _____ . (1996), *Kalemiyeden Mülkiyeye*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Gencer, Bedri. (2000), “Osmanlı Siyasi Felsefe ve Rejimi Kuruluşun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Bir İcmal”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.: 4-5, Yıl: 2, İstanbul.
- Heper, Metin. (1973), *Modernleşme ve Bürokrasi*, 1. Bs., Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara.
- _____ . (1977), *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- İnalçık, Halil. (2000), “Osmanlıların Fetih Yöntemleri” (Çev.: Oktay Özel), *Söğüt’ten İstanbul’a*, 1. Bs., İmge Kitabevi, Ankara.

- Mardin, Şerif. (1995), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, 5. Bs., İletişim Yay., İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1998), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Tabakoğlu, (2000), Ahmet. “Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları, Yeni Türkiye Dergisi, S.: 32, Yıl: 6, Ankara.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin. (1993), *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, T.T.K. Yay., Ankara.
- Turner, Bryan S. (1997), *Max Weber ve İslam*, (İngilizceden Çev.: Yasin Aktay), 2. Bs., Vadi Yay., Ankara.
- Weber, Max. (1978), *Economy and Society*, University of California Press, London, USA, vol.: 2.
- _____. (1993), *Sosyoloji Yazıları*, 3. Baskı, Türkçesi: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul.